

УДК 343.36

Лідія Палюх,*канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри кримінального права і кримінології**Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ НАСЛІДКІВ У СКЛАДАХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВИЯВЛЯЮТЬСЯ В УМИСНОМУ ЗНИЩЕННІ, ПОШКОДЖЕННІ МАЙНА СУДДІ, ПРИСЯЖНОГО, ЗАХИСНИКА, ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

У статті розглянуто окремі питання кримінально-правової характеристики суспільно небезпечних наслідків як ознак об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених статтями 378, 399 КК України. На основі аналізу законодавства, наукових джерел сформульовано пропозиції щодо визначення у зазначених статтях КК України мінімального розміру майнової шкоди як суспільно небезпечного наслідку, що був би похідним від суспільно небезпечних наслідків у вигляді знищення, пошкодження майна.

Ключові слова: знищення майна, пошкодження майна, кримінальна відповідальність, суспільно небезпечні наслідки, гарантії діяльності суддів.

Постановка проблеми. Шляхом посягання на власність суддів, присяжних, захисників, представників особи, їхніх близьких родичів здійснюється посягання на гарантії незалежності, недоторканності, інші гарантії діяльності цих осіб у судочинстві. Цим зумовлена підвищена суспільна небезпека зазначених посягань. Серед важливих питань кримінально-правової характеристики зазначених складів злочинів, що мають значення для кваліфікації, є питання про суспільно небезпечні наслідки як об'єктивні ознаки складів злочинів, що виявляються в умисному знищенні, пошкодженні майна так званих спеціальних потерпілих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Питання про об'єктивні ознаки складів злочинів, що виявляються в умисному знищенні чи пошкодженні майна судді, народного засідателя, присяжного (ст. 378 КК України), захисника чи представника особи (ст. 399 КК України) були предметом дослідження В. І. Борисова, В. В. Мульченка, В. І. Тютюгіна, Л. В. Трушківської. У працях науковців С. В. Антонова, В. А. Горбунова, В. І. Осадчого, А. В. Семенюк-Прибатьєн здійснювалось комплексне дослідження проблем кримінальної відповідальності за умисне знищення, пошкодження майна так званих спеціальних потерпілих у зв'язку з виконанням ними службових, громадських

обов'язків. Окремі аспекти цієї проблематики розглядали у своїх працях І. Б. Газдайка-Василишин, С. А. Миронюк. Натепер, як видається, до кінця не вирішеним у науці і дискусійним залишається питання про розмір майнової шкоди, що має бути ознакою складів злочинів, передбачених статтями 378, 399 КК України. Це питання потребує аналізу відповідних кримінально-правових норм також і в контексті їх відповідності принципам криміналізації (що обумовлюють встановлення, збереження кримінальної відповідальності).

Мета статті. У зв'язку з цим видається доцільним розглянути питання про те, чи потрібно визначати у статтях 378, 399 КК України мінімальний розмір майнової шкоди як суспільно небезпечний наслідок, похідний від суспільно небезпечних наслідків у вигляді знищення, пошкодження майна судді, народного засідателя, присяжного, захисника, представника особи, їхніх близьких родичів. Виходячи з цього, можна зробити висновок, наскільки оптимально з погляду відповідності принципам криміналізації (або принципам, що обумовлюють встановлення і збереження кримінальної відповідальності) сформульовані зазначені кримінально-правові норми, чи потребують вони вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільно небезпечним наслідком як ознакою об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених статтями 378, 399 КК України, є альтернативно передбачені знищення, пошкодження майна. Зі змісту зазначених кримінально-правових норм можна зробити висновок, що розмір заподіяної шкоди внаслідок знищення чи пошкодження майна не має значення для кваліфікації цих злочинів.

Пленум Верховного Суду України у п. 13 своєї постанови № 8 від 26.06.1992 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» роз'яснив, що, вирішуючи питання, чи є злочином умисне знищення або пошкодження майна, потрібно враховувати, що знищення малоцінного майна або незначне пошкодження майна без кваліфікуючих ознак (у чинному КК України передбачених ч. 2 ст. 378, ч. 2, 3 ст. 399 КК України), виходячи з положень КК України, де визначено ознаки малозначного діяння (в чинному КК України – ч. 2 ст. 11), не є злочином [1].

Водночас дослідники, говорячи про норму, що передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України), зазначають, що не встановлення в ній мінімальної межі матеріальної шкоди, яка заподіюється предмету злочину, призводить до того, що, до прикладу, зривання під час бійки погону і чотирьох гудзиків із форменого одягу працівника правоохоронного органу суди визнають злочином і кваліфікують як умисне знищення чи пошкодження його майна. Виходячи з цього, А. В. Семенюк-Прибатько зазначає, що у розглядуваних випадках судова оцінка значущості заподіяної шкоди не завжди відповідає тому ступеню суспільної небезпеки, яким об'єктивно характеризується знищення чи пошкодження майна спеціальних потерпілих [2, с. 173]. Особливо гостро ця проблема постає у разі порівняння розміру шкоди, що заподіюється спеціальним потерпілим під час знищення чи пошкодження їхнього майна, з мінімальним розміром шкоди як ознаки, встановленої «загальною» нормою – 250 н.м.д.г. Автор бачить виходом із цієї ситуації роз'яснення Вищого спеціалізованого суду, в якому б наголошувалось на обов'язковості врахування положень ч. 2 ст. 11 КК України під час розгляду справ про злочини, передбачені статтями 347, 347-1, 352, 378, 399 КК України, у тих випадках, коли розмір заподіяної цими злочинами шкоди є незначним

[2, с. 174]. Як видається, більш обґрунтованою є позиція тих науковців, які пропонують встановити у КК України єдиний мінімальний розмір заподіяної майнової шкоди для всіх складів злочинів, що виявляються в умисному знищенні чи пошкодженні майна, в тому числі і щодо так званих спеціальних потерпілих [3, с. 4, 12]. Як видається, внесення таких змін до КК України відповідало б такому аспекту принципу верховенства права, як правова визначеність.

Водночас серед науковців висловлюються позиції про те, що обґрунтованою є чинна конструкція кримінально-правових норм про відповідальність за умисне знищення, пошкодження майна так званих спеціальних потерпілих, де не визначено мінімального розміру заподіяної шкоди. Так, зокрема, В. А. Горбунов зазначає, що під час кримінально-правової оцінки знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (його близьких родичів) пріоритетним критерієм для визнання певного майна предметом злочину й кваліфікації вчиненого за ст. 347 КК має розглядатися не стільки вартість, скільки значення предмета для особи, якій воно належить [4, с. 10, 61]. Науковець зазначає, що, оцінюючи малозначність описаного в ст. 347 КК посягання, слід брати до уваги, що явно незначна шкода, заподіяна одному з його об'єктів (що виражається в несуттєвому пошкодженні майна, пошкодженні чи знищенні малоцінного майна), не виключає тим не менш можливості значного ушкодження інших відносин (авторитету органів державної влади, їхньої нормальній діяльності), які входять в основний об'єкт передбаченого ст. 347 КК злочину. Тому такий критерій, на думку науковця, як вартість майна чи його кількість, не може бути покладено в основу оцінки умисного знищення чи пошкодження майна працівника правоохоронного органу як малозначного діяння [4, с. 61]. З такою позицією, як видається, не можна погодитися з таких підстав. У подібних за конструкцією складах злочинів, що полягають у заподіянні шкоди особистим благам так званих спеціальних потерпілих у зв'язку з їхньою діяльністю, механізм заподіяння шкоди основному безпосередньому об'єкту, який знаходиться в межах відносин щодо здійснення судочинства, передбачає заподіяння шкоди цим відносинам шляхом посягання на суспільні відносини, що становлять додатковий безпосередній об'єкт – відносини власності. У таких випадках постає запитання: чи може діяння заподіяти істотну шкоду або створити загрозу її заподіяння (що характеризує таку властивість суспільно небезпечного діяння, як суспільна

небезпека) основному безпосередньому об'єкту, якщо додатковому вона не заповдіяна і суб'єктивно діяння не було спрямоване на її заповдіяння? Видається, що у такому випадку, у разі відсутності заповдіяння істотної шкоди або загрози її заповдіяння додатковому обов'язковому об'єкту, не заповдіюється шкода і основному безпосередньому об'єкту. У розглядуваних складах злочинів, в яких посягання на основний безпосередній об'єкт здійснюється шляхом впливу на учасників відповідних правоохоронюваних відносин шляхом заповдіяння шкоди їхнім особистим благам, видається, що такий вплив не досягає ступеня, який здатний об'єктивно заповдіяти істотну шкоду відносинам щодо здійснення судочинства. У цьому випадку відносинам власності зазначених осіб не заповдіюється істотна шкода, яка здатна об'єктивно вплинути на позицію цих осіб у межах відносин, що забезпечують здійснення судочинства. Крім того, видається, що значення предмета для особи, якій воно належить, становить суб'єктивний, а не об'єктивний критерій, водночас, як відомо, предмет, а так само суспільно небезпечні наслідки належать до об'єктивних ознак складу злочину. Як видається, у кримінальному законі має бути встановлений об'єктивний критерій, що дозволяє відносити розмір знищеного чи пошкодженого майна або заповдіяння майнової шкоди в іншій формі внаслідок знищення чи пошкодження майна до суспільно небезпечних наслідків злочинів, що виявляються в умисному знищенні чи пошкодженні майна.

С. А. Миронюк зазначає, що у кримінальному законі наявна невідповідність кримінально-правового захисту власності положенням Конституції України, оскільки стаття 194 КК України спрямована на захист лише від умисного знищення або пошкодження майна з посиланням на значні суми збитків, тоді як застосування інших статей кримінального закону залежно від соціальних ролей осіб, власність яких піддається злочинному впливу, не передбачає встановлення наслідків певного ступеня. У зв'язку з цим науковець обґрунтовано зазначає необхідність розробки та впровадження у правозастосовну практику єдиного підходу до визначення розміру заповдіяної шкоди в ст. 185–191, 194 та ст. 347, 352, 378, 399 КК, які передбачають кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна посадових осіб правоохоронних органів, судді, захисника та ін. [3, с. 4, 12].

Зважаючи на викладене вище, видається доцільним у складах злочинів, передбачених статтями 378, 399 КК України, з метою забезпечення відповідності відповідних норм та-

ким принципам криміналізації, як суспільна небезпека, конституційна адекватність криміналізації (зокрема, відповідність зазначених норм принципу рівності всіх громадян перед законом), кримінально-політична адекватність криміналізації (зокрема, щодо дотримання такого аспекту принципу верховенства права, як правова визначеність), підтримати зазначену вище пропозицію, передбачити в законі мінімальний розмір майнової шкоди, заповдіяної внаслідок умисного знищення чи пошкодження майна судді, присяжного, захисника, представника особи, їхніх близьких родичів у зв'язку зі здійсненням правосуддя або, відповідно, надання правової допомоги. При цьому слід погодитися з тим, що такий розмір майнової шкоди має бути єдиний для складів злочинів, що виявляються в умисному знищенні, пошкодженні майна так званих спеціальних потерпілих, і у ст. 194 КК України.

Водночас важливим є питання про те, яким має бути з позиції *de lege ferenda* розмір заповдіяної шкоди, що має бути ознакою зазначених складів злочинів. Сьогодні з розглядуваних нами кримінально-правових норм для позначення розміру такої шкоди закріплено такі поняття, як «шкода у великих розмірах» (ч. 1 ст. 194 КК України), «в особливо великих розмірах» (ч. 2 ст. 194, ч. 2 ст. 399 КК України). При цьому в ч. 1, 2 ст. 194 КК України розмір такої шкоди чітко визначений законодавцем у примітці до ст. 185 КК України, а в ч. 2 ст. 399 КК України це поняття в законі не визначено і є оціночним, тобто встановлення його змісту виноситься на розсуд правозастосовних органів.

Стосовно наявності таких оціночних понять у кримінальному праві В. М. Коган зазначає, що порівняно з такими поняттями, як «винятковий цинізм», «особлива зухвалість» або «особлива жорстокість», такі поняття, як «особливо великий розмір», «великий розмір» стосовно окремих складів злочинів, легше уточнити, тому що тут якість створюється кількістю і через кількість може бути позначена. Лише потрібно «більше» чи «менше» перевести на мову чисел [5, с. 102].

Щодо розміру заповдіяної шкоди слід погодитися з тим, що встановлення в законі конкретного розміру такої шкоди як суспільно небезпечного наслідку у складі злочину, передбаченому ст. 194 КК України, є невинуватою високим [6, с. 370]. Зокрема, станом на 1 січня 2018 року прожитковий мінімум для працездатної особи становив 1 762 грн. Відповідно, сума податкової соціальної пільги – 881 грн. Таким чином, у 2018 році шкода у великих розмірах (у значенні ст. 194 КК України) становить 220 250 грн., а в особливо

великих розмірах – 528 600 грн. Як бачимо, розмір шкоди, що є мінімальною у даному складі злочину, є явно завищеним порівняно з тим розміром заподіяної майнової шкоди, що досягає такої властивості, як суспільна небезпека.

Водночас науковці обґрунтовано звертають увагу на те, що мінімальний розмір заподіяної шкоди під час вчинення корисливих злочинів проти власності є значно нижчий. Н. О. Антонюк обґрунтовано зазначає, що суспільна небезпека умисного знищення чи пошкодження майна не є меншою, ніж суспільна небезпека ненасильницьких розкрадань, оскільки викрадене майно ще може бути повернуто власнику, а за знищене чи пошкоджене власник може сподіватися лише на компенсацію. З огляду на це, розмір, достатній для притягнення винного до кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження майна, повинен бути зменшеним, оскільки він є явно завищеним [6, с. 370]. Н. О. Антонюк також обґрунтовано зазначає, що законодавець випустив з уваги той факт, що у складах розкрадань заподіяння шкоди у великому розмірі є особливо кваліфікуючою ознакою, а у складі «Умисного знищення або пошкодження майна» – обов'язковою ознакою основного складу злочину [6, с. 370].

С. А. Миронюк пропонує розширити сферу дії ч. 1 ст. 194 КК України шляхом обов'язковості врахування матеріального становища потерпілої сторони, а не розміру заподіяної шкоди [3, с. 4]. Як видається, найбільш оптимальним варіантом було би формулювання цього розміру, як це запропонувала І. Б. Газдайко-Василишин, виходячи з ознак, як це визначено в примітці 2 до ст. 185 КК України, де зазначено, що значна шкода у перелічених статтях КК України визначається, по-перше, з урахуванням матеріального становища потерпілого, по-друге, якщо йому спричинені збитки у визначеному законом розмірі (на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) [7, с. 117].

У цьому контексті щодо розміру заподіяної шкоди видаються обґрунтованими пропозиції Р. О. Боднарчука, І. Б. Газдайки-Василишин передбачити в диспозиції ч. 1 ст. 194 КК України суспільно небезпечний наслідок у вигляді заподіяння «значної шкоди», таким чином передбачивши в законі формулювання «умисне знищення чи пошкодження майна...», що завдало значної шкоди потерпілому» у відповідному розмірі, визначеному приміткою 2 до ст. 185 КК України [7, с. 117; 8, с. 310]. При цьому І. Б. Газдайко-Василишин також пропонує доповнити КпАП статтею, яка передбачати-

ме відповідальність за умисне знищення чи пошкодження чужого майна, що не заподіяло значну шкоду [7, с. 117]. Відповідно до примітки 2 до ст. 185 КК України значна шкода визначається з урахуванням матеріального становища потерпілого та у разі спричинення йому збитків на суму від 100 до 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Отже, в розрахунку у гривнях – це сума, що дорівнює 80000 грн. Як видається, умисне заподіяння майнової шкоди в такому розмірі досягає ступеня суспільної небезпеки і водночас не є невинуватою завищеним. Видається доцільним передбачити відповідне положення з посиланням на примітку 2 у ст. 185 КК України й у формулюванні норм, що передбачають відповідальність за умисне знищення, пошкодження майна судді, народного засідателя, присяжного, захисника, представника особи у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною, відповідно, зі здійсненням правосуддя, з наданням правової допомоги. Водночас видається, що як кваліфікуючу ознаку умисного знищення, пошкодження майна цих осіб слід передбачити заподіяння майнової шкоди у великих, а не в особливо великих розмірах з посиланням на примітку 3 до ст. 185 КК України (це стосується і загальної норми, передбаченої ст. 194 КК України), оскільки особливо великий розмір як кваліфікуюча ознака складу злочину, передбаченого ст. 194 КК України, як видається, був би невинуватою завищений як кваліфікуюча ознака складів злочинів, передбачених статтями 378, 399 КК України.

Отже видається доцільним аналогічно до запропонованих Р. О. Боднарчуком, І. Б. Газдайкою-Василишин змін у ч. 1 ст. 194 КК України внести зміни до тих статей КК України, де встановлено відповідальність за умисне знищення чи пошкодження майна так званих спеціальних потерпілих (статті 347, 347-1, 352, 378, 399 КК України) і обов'язковою ознакою об'єктивної сторони передбачити в диспозиціях відповідних норм заподіяння *значної шкоди*, таким чином, передбачивши в законі формулювання «умисне знищення чи пошкодження майна...», що завдало значної шкоди потерпілому» у відповідному розмірі, визначеному приміткою 2 до ст. 185 КК України. Аналогічні положення видається доцільним передбачити і в примітці 3 до цієї статті, де визначено поняття великого розміру. Відповідно, у частинах других статей 378, 399 КК України передбачити відповідальність за умисне знищення, пошкодження майна відповідних потерпілих, відповідно, у великих розмірах.

У такому разі з позиції *de lege ferenda*, виходячи з правової позиції, яку сформулював

Верховний Суд України у своїх постановках від 17 грудня 2015 року № 5-152к15, від 24 грудня 2015 року № 5-221к15 у зв'язку з неоднаковим застосуванням кримінально-правових норм судом касаційної інстанції [9; 10], проблемних питань у кваліфікації, пов'язаних із малозначністю діяння, на практиці взагалі не буде поставати під час кримінально-правової кваліфікації діянь, що виявилися в умисному знищенні, пошкодженні майна зазначених вище так званих спеціальних потерпілих.

Висновки

Отже, видається доцільним передбачити у статтях, що встановлюють відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя, присяжного, захисника, представника особи, їхніх близьких родичів (статті 378, 399 КК України), ще один, похідний суспільно небезпечний наслідок від такого суспільно небезпечного наслідку, як знищення чи пошкодження майна, а саме заподіяння майнової шкоди у значних розмірах.

Для визначення такої шкоди оптимальним видається підхід, відповідно до якого значна шкода у перелічених статтях КК України визначається, по-перше, з урахуванням матеріального становища потерпілого, по-друге, якщо йому спричинені збитки у визначеному законом розмірі.

Зазначене вище зумовлює необхідність внесення змін до примітки 2 до ст. 185 КК України, де визначено поняття значної шкоди, шляхом доповнення її вказівкою на статті 378, 399 КК України, а також інші статті, де встановлено відповідальність за умисне знищення чи пошкодження майна так званих спеціальних потерпілих (статті 347, 347-1, 352 КК України). Аналогічні положення слід

передбачити й у примітці 3 до цієї статті, де визначено поняття великого розміру.

Список використаних джерел:

1. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: постанова № 8 Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. URL: www.scourt.gov.ua
2. Семенюк-Прибатень А. В. Кримінально-правова характеристика знищення та пошкодження майна за Кримінальним кодексом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2016. 23 с.
3. Миронюк С.А. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.
4. Горбунов В.А. Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 218 с.
5. Коган В.М. Социальный механизм уголовно-правового воздействия. М.: Наука, 1983. 182 с.
6. Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 514 с.
7. Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
8. Боднарчук Р.О. Досвід держав-учасниць СНД у боротьбі зі знищенням або пошкодженням майна Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2011. Вип. 54. С. 306–17.
9. Постанова Верховного Суду України від 17 грудня 2015 року № 5-152к15. URL: <http://www.scourt.gov.ua>
10. Постанова Верховного Суду України від 24 грудня 2015 року № 5-221к15. URL: <http://www.scourt.gov.ua>

В статье рассмотрены некоторые вопросы уголовно-правовой характеристики общественно опасных последствий как признаков объективной стороны составов преступлений, предусмотренных статьями 378, 399 УК Украины. На основании анализа законодательства, научных источников сформулированы предложения по определению в указанных статьях УК Украины минимального размера имущественного ущерба как общественно опасного последствия, производного от последствий в виде уничтожения, повреждения имущества.

Ключевые слова: уничтожение имущества, повреждение имущества, уголовная ответственность, общественно опасные последствия, гарантии деятельности судей.

The article deals with some issues of the criminal-legal characteristics of socially dangerous consequences as signs of the objective side of the crimes set forth in Articles 378, 399 of the Criminal Code of Ukraine. On the basis of the analysis of legislation, scientific sources, the author has formulated proposals to determinate the minimum size of property damage in these articles of the Criminal Code as a socially dangerous consequence that would be derived from such consequences as destruction, damage to property.

Key words: destruction of property, damage to property, criminal liability, socially dangerous consequences, guarantees of the activity of judges.